

KNUD ERIK JØRGENSEN: SUKURK TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ TEORIJĄ PATS!

2010 metais „Palgrave Macmillan“ leidykla išleido politikos mokslų krypties profesoriaus Knudo Eriko Jørgenseno knygą „Tarptautinių santykių teorija: naujasis įvadas“ (angl. *International Relations Theory: A New Introduction*¹). Knygą sudaro devyni skyriai, kuriuose atitinkamai aptariamos šešios teorinės tradicijos – politikos teorija, liberalizmas, realizmas, tarptautinė visuomenė, tarptautinė politinė ekonomija ir postpozityvizmas. Teorijų apžvalga apibendrinama skyriumi, kuriame gilinamasi į tarpparadigminius (angl. *inter-paradigmatic*) debatus. Paskutiniame, devintajame, knygos skyriuje nurodomi pagrindiniai principai ir pateikiamos rekomendacijos norintiems imtis savarankiškai kurti tarptautinių santykių teorijas. Knygai užbaigtumo suteikia apibendrinimas jos pabaigoje, kur pateikiamas gana išsamus pagrindinių terminų žodynelis ir platus rekomenduotinos papildomos literatūros sąrašas.

Pirmuose aštuoniuose knygos skyriuose autorius supažindina skaitytoją su šešiomis teorinėmis tradicijomis ir tyrimo metodais: aktualiausiais svarstytais klausimais / diskusijomis, filosofiniais tarptautinių santykių teorijos pagrindais, taip pat argumentuoja, kodėl skirtingos teorijos yra orientuotos į tam tikras mokslinių tyrimų sritis, ir pateikia daugybę pavyzdžių, kaip teorija gali būti pritaikoma

---

¹ Jørgensen K. E., *International Relations Theory: A New Introduction*, Palgrave Macmillan, 2010.

praktiškai. Šiuose skyriuose atskleidžiama ir patvirtinama įvairialypė tarptautinių santykių disciplinos prigimtis bei galimybė apibūdinti ją pasitelkiant daugybę dažnai konkuruojančių teorinių perspektyvų. Toks tarptautinių santykių disciplinos įvairialypiškumas, iš vienos pusės, yra vertinamas teigiamai; iš kitos pusės, daugelis teoretikų, turėdami omenyje tokią daugialypę tarptautinių santykių prigimtį, nestokoja skepticizmo. Verta pasakyti, jog pirmuosiuose vadovėlio skyriuose, ypač pirmajame „Kodėl verta teorizuoti tarptautinius santykius“ (angl. *Why Theorize International Relations*), autorius kelia iš esmės principinius klausimus: Kaip teorija padeda suprasti tarptautinius santykius? Kokia yra pridėtinė teorinių refleksijų vertė? Kas yra teorija? Kodėl reikia teorijos? (angl. *Why theory?*).

Teoretikai yra linkę sutarti, kad pirminė teorijos funkcija yra nurodyti mokslinių tyrimų gaires. Autorius nepritaria plačiai paplitusiam požiūriui, kad mokslinių tyrimų duomenys kalba patys už save. Priešingai, jo įsitikinimu, išitraukimas į interpretacijas yra neišvengiamas. Tačiau skirtingos prieigos implikuoja skirtingas interpretacijas, teorijos šiame kontekste traktuojamos kaip prieigos. Todėl, siekiant kokybiškos analizės, pirmiausia būtina išmanyti galimas prieigas ir jų ribas. Teorija taip pat yra nepakeičiamas būdas siekiant išvengti išankstinių nuostatų bei tradicinėmis tapusių pasaulėžiūrų. Teorija padeda suprasti modernų pasaulį, jį konceptualizuodama, supaprastindama jo kompleksiskumą ir apibrėždama galimus tyrimo būdus. Teorija taip pat gali atlikti svarbų vaidmenį vertinant politinę praktiką, išvengiant politizavimo ir pasitelkiant teoriškai pagrįstus tyrimus. Galiausiai tarptautiniai santykiai yra disciplina, kurią apibrėžia jai priskiriamos teorijos, todėl jų išmanymas yra išankstinė sąlyga siekiant suprasti tą discipliną, kurios prigimtis, anot knygos autoriaus, yra istoriškai kintanti. Tarptautiniai santykiai gali būti apibrėžiami tiesiog kaip tarptautinės sistemos vienetų (valstybių) santykiai, taip pat kaip tarpvalstybiniai, tarpvisuomeniniai santykiai bei santykiai tarp valstybių ir visuomenių, tarptautiniai santykiai dar gali apimti

tarpreregioninius santykius, valstybių ir tarptautinių organizacijų santykius ar ekonominius santykius. Tokia įvairialypė tarptautinių santykių prigimtis tampa suprantamesnė pasitelkiant teorines prieigas.

Devintame knygos skyriuje „Kūrybiško teorijų kūrimo vadovas“ (angl. *A Guide to Creative Theorizing*) Jørgensenas kelia dar vieną principinį klausimą – kaip randasi teorija? (angl. *how theory?*). Šiame skyriuje siekiama išsiaiškinti, kaip mes, turima omenyje mokslininkai, akademikai, teorizuojame arba kaip mokomės mąstyti teoriškai. Kaip pažymi knygos autorius, yra svarbu atkreipti dėmesį į akivaizdų faktą, jog „teorija“ – tai daiktavardis. Kitaip sakant, tai yra kažkas, kas atrandama studijuojant tarptautinius santykius. Autorius pripažįsta, kad įmanoma studijuoti ir aiškinti teorijas neturint polinkio mąstyti teoriškai. Autorius taip pat pažymi, jog nevertėtų pamiršti, kad teorizavimas – tai veiksmazodis. Kitaip sakant, tai konkretus atliekamas veiksmas, vyksmas, reikalaujantis intelektualinio smalsumo ir įsitraukimo, kurie reikalingi, norint sėkmingai pasiekti galutinį tikslą – sukurti „geras“ teorijas, kurioms svarbiausi keliama kriterijai yra tikslumas, patikimumas, perkeliamumas, patvirtinamumas. Devintasis knygos skyrius yra išskirtinė jos dalis, šio skyriaus tikslas – padėti ugdyti įgūdžius, skirtus mąstyti teoriškai ir padrąsinti knygos skaitytojus, jaunuosius mokslininkus, akademikus imtis kurti teorijas. Taip knygos skaitytojas skatinamas nuo teorijų pažinimo nuosekliai pereiti prie aktyvaus jų konstravimo.

Skyrius „Kūrybiško teorijų kūrimo vadovas“ yra grindžiamas idėja, jog teorijos neturi būti traktuojamos kaip statiški, istoriškai susiformavę ir nusistovėję konstruktai. Priešingai, Jørgenseno teigimu, visos teorijos yra kuriamos konkrečių asmenų tam tikroje aplinkoje ir tam tikru tikslu, todėl pasižymi dinamiškumu. Visuotinai pripažinti teoretikai nėra vieninteliai, galintys konstruoti naujas teorijas. Knygos autorius atkreipia dėmesį į studentus, jaunuosius mokslininkus ir skatina juos aktyviai įsitraukti į teorijų konstravimą. Devintajame skyriuje knygos autoriaus kelia iššūkį skaitytojui, kviesdamas: teori-

ją „padaryk pats“ (angl. *to-it-yourself, DIY*). Jørgensenas supažindina skaitytoją su įvairiomis aktyvaus teorizavimo gairėmis ir pateikia gausybę aiškinamųjų pavyzdžių, atskleidžiančių, ką veikia teoretikas tuomet, kai konstruoja teorijas, taip pat nurodo ir apibrėžia teorijoms konstruoti reikalingus įrankius ir galiausiai pateikia praktines užduotis.

Jørgensenas tarptautinių santykių teorijų tyrinėtojams pateikia gana konkrečias teorijų konstravimo instrukcijas. Jis išskiria esmines teorijų sudedamąsias dalis (angl. *building blocks*), kuriomis remiantis konstruojamos teorijos. Skaitytojui, siekiančiam geriau suprasti šių pamatinių teorijų sudedamųjų dalių prigimtį ir atliekamas funkcijas, knygos autorius siūlo pasirinkti vieną iš esamų teorijų ir patikrinti ją, remiantis tokiais kintamaisiais kaip teoriją pagrindžiančių prielaidų suformavimas, problemos iškėlimas, analizės lygmenų nustatymas, dažniausiai vartojamų sąvokų apibrėžimas, filosofinių pagrindų egzistavimo patikrinimas ir kt. Autorius pažymi, kad teorijoms būdinga įvairovė: vienos yra kompleksiškesnės, tačiau ne tokios naudingos bandant jas pritaikyti praktiškai, kitos galbūt apima vos keletą nurodytų sudedamųjų dalių, bet vis dėlto gali pasakyti kur kas daugiau apie socialinę, politinę ar kitos prigimties realybę.

Jørgenseno siūlomas teorijų kūrimo būdas yra teorinė sintezė, padedanti sujungti kelias jau egzistuojančias teorijas. Autorius pripažįsta, kad toks jo siūlomas teorijų konstravimo būdas nėra kas nors *de novo*, vis dėlto pasirenkant naujus būdus esamų teorijų ar jų dalių sisteminimas gali tapti kažkuo inovatyviu. Jørgensenas taip pat atkreipia dėmesį, kad teorinė sintezė kaip teorijų konstravimo būdas nėra toks nesudėtingas metodas. Priešingai, tai gana ambicingas ir dažnai diskutuotinas teorijų konstravimo būdas, reikalaujantis daugiau kūrybinių, nei techninių gebėjimų, negu gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Autoriaus siūlomi šie ir kiti teorijų konstravimo būdai sukuria žaidimo iliuziją, o pačią teorijų konstravimo idėją padaro labiau patrauklią, nei keliančią iššūkį.

Jørgensenas į teorijų konstravimą žvelgia ypač kūrybiškai ir prilygina jį piešimui. Autoriaus manymu, pirmiausias ir svarbiausias dalykas – kad teoretikai yra koncepcijų, simbolių, sintezių bei abstrakcijų kūrėjai. Tai, kuo jie kaip teoretikai užsiima, yra piešimas plačiaja prasme, besimaterializuojantis jų moksliniuose rašytiniuose darbuose, kurie yra tarytum socialinės realybės paveikslai, vaizduojantys skaitytojams, kad būtent juose slypi realaus pasaulio suvokimas. Knygos autorius taip pat atkreipia dėmesį, jog, norint gebėti mąstyti teoriškai, nepakanka vien tik išsiugdyti įgūdžius, reikalingus teorijoms konstruoti. Tam reikia tam tikro polinkio, įpročių, mąstymo bei gyvenimo būdo ir viso to, kas gali būti priskirta intelektualinei kompetencijai. Tik pasiekus tam tikrą intelektualinės kompetencijos lygį, galima imtis konstruoti teorijas ir panaudoti tam reikalingus įgūdžius. Štai čia knygos autorius klausia: teorijų konstravimas – tai menas ar amatas? Autorius kelia prielaidą, jog teorijų konstravimas pirmiausia ir visų svarbiausia yra išmokstamas amatas. Jis taip pat pripažįsta, kad kai kurie teorijų kūrėjai geba amatą paversti menu, bet šis pranašumas nepriklauso nuo amžiaus ar asmens einamų pareigų. Todėl knygos autorius dar kartą pažymi, kad konstruoti teorijas gali ne tik aukščiausius mokslo laipsnius turintys mokslininkai.

Jørgenseno knyga „Tarptautinių santykių teorija: naujasis įvadas“ gali būti vertinama dvejopai. Viena vertus, knygos autoriaus pasirinktas teorijos dėstymo metodas nėra išskirtinai naujas. Atskirų teorijų priskyrimas platesnėms teorinėms tradicijoms yra dažnai naudojamas būdas, ypač tada, kai norima apžvelgti tokių turtingo turinio ir plačios apimties sritį, kokia yra tarptautiniai santykiai. Dėl to, skaitant aptariamą Jørgenseno knygą, yra suprantamas jos autoriaus apsisprendimas pasirinkti šį teorijų skirstymo būdą, siekiant atskleisti teorijos plotį bei gylį tarptautinių santykių disciplinoje.

Kita vertus, Jørgenseno knyga „Tarptautinių santykių teorija: naujasis įvadas“ – tai specifiškai nauja mokymosi priemonė besigilinantiems į tarptautinių santykių teorijas. Dažnai kiekvienos tokios

mokymosi priemonės vienas iš uždavinių yra paprastai ir suprantamai išdėstyti teoriją studentams, kartu paskatinant jų savarankišką teorinį mąstymą. Skirtingai nei įprastos mokymosi priemonės, ši knyga skatina studentus pažvelgti į tarptautinių santykių teorijas ne tik kaip į objektą, kurį privalu studijuoti ar išmanyti, bet ir kaip į veiklą, kuria užsiima mokslininkai, akademikai. Knygoje Jørgensenas nemažai dėmesio teikia pačios teorijos esmei. Autorius siekia pažvelgti į teoriją praktiškai plačiąja bei siaurąja prasme: jo tikslas yra ne tik apibrėžti, kas yra teorija ir supažindinti su pagrindinėmis tarptautinių santykių teorijomis, bet taip pat paaiškinti, kaip teorija gali padėti suprasti tarptautinius santykius. Išskirtinis Jørgenseno knygos bruožas yra praktinis požiūris į teorijas. Knygos autorius nepritaria plačiai nusistovėjusiai nuostatai, jog pripažinti mokslininkai turi pakankamai kompetencijos kurti naujas teorijas. Priešingai, knygos autorius teorijas konstruoti skatina imtis visus, besidominčius tarptautiniais santykiais. Autorius pažymi, kad net tuo atveju, kai teorijų konstravimo rezultatas nėra „geroms“ teorijoms keliamus reikalavimus atitinkanti teorija, šis procesas padeda geriau suprasti esamas teorijas, nei tikrai skaitant apie jas. Todėl knygos autorius siūlo skaitytojui pasinaudoti jo teikiamais praktiniais patarimais ir dar kartą kviečia skaitytoją pabandyti sukurti teoriją pačiam.

JURGITA JAKEVIČIŪTĖ